

ЛІНГВОДИДАКТИКА

УДК 373.8.016:811.161.2(07)

А. В. ГАМЗА

Nyse4kaa@mail.ru

аспірант,

Рівненський державний гуманітарний університет

ФОРМУВАННЯ ТЕКСТОТВОРЧОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ СИНТАКСИЧНОЇ РОБОТИ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Окреслено теоретичні аспекти щодо змісту поняття «текстотворча компетентність» у методиці навчання української мови. Проаналізовано практичні елементи формування навички текстотворення шляхом використання синтаксичних засобів. Апробовано дослідження щодо означеної проблеми. Науково обґрунтовано важливість застосування синтаксичних понять як одного із мовних засобів формування текстотворчої компетентності в учнів початкових класів. З'ясовано методику роботи над синтаксичними поняттями при роботі з короткими зв'язними висловлюваннями. Визначено основні синтаксичні одиниці, що сприяють розвитку навички текстотворення на уроках української мови. Опрацьовано вправи методико-практичного характеру, які є основою формування текстотворчих умінь і навичок в учнів початкових класів.

Ключові слова: компетентність, текстотворча компетентність, навичка текстотворення, система мовних понять, синтаксична єдність, одиниці мови та мовлення, слово, речення, текст.

А. В. ГАМЗА

Nyse4kaa@mail.ru

аспірант,

Ровенский государственный гуманитарный университет

ФОРМИРОВАНИЕ ТЕКСТОТВОРЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ СРЕДСТВАМИ СИНТАКСИЧЕСКОЙ РАБОТЫ НА УРОКАХ УКРАИНСКОГО ЯЗЫКА

Рассмотрены теоретические аспекты относительно содержания понятия «текстотворческая компетентность» в методике обучения украинскому языку. Проанализированы практические элементы формирования навыка текстотворения путем использования синтаксических средств. Апробированы исследования относительно отмеченной проблемы. Научно обоснована важность применения синтаксических понятий как одного из языковых средств формирования текстотворческой компетентности в учеников начальных классов. Выяснена методика работы над синтаксическими понятиями при работе с короткими связными высказываниями. Определены основные синтаксические единицы, которые содействуют развитию навыка текстотворения на уроках украинского языка. Проработаны упражнения методико-практического характера, которые являются основой формирования текстотворческих умений и навыков в учеников начальных классов.

Ключевые слова: компетентность, текстотворческая компетентность, навык текстотворения, система языковых понятий, синтаксическое единство, единицы языка и речи, слово, предложение, текст.

THE DEVELOPMENT OF WORD-TO-TEXT COMPETENCE OF JUNIOR SCHOOL CHILDREN BY MEANS OF SYNTAX-RELATED EXERCISES AT THE LESSONS OF UKRAINIAN

The article gives an outline of theoretical aspects regarding the nature of “word-to-text competence” in methodological studies of the Ukrainian language; the practical elements of formation of skills constituting the word-to-text competence are analyzed by the use of syntactic facilities; the research by home and modern scholars is approved in relation to the given issue; the importance of application of syntactic concepts is grounded as one of linguistic means of competence development; the methods for primary school children to work with short coherent expressions are described; basic syntactic units that assist in development of word-to-text skills at the lessons of Ukrainian are illustrated; exercises of practical character are developed.

Keywords: *competence, word-to-text competence, skills, syntactic unity, units of language and speech, word, sentence, text.*

З уведенням нового Державного стандарту початкової загальної освіти (№ 462 від 24 квітня 2011 р.) у галузі «Мова та література» змінилися підходи до навчання української мови. Відзначено, що основна мета її вивчення полягає у формуванні ключових компетентностей молодшого школяра, яка виявляється у зростанні вміння користуватися всіма видами мовленнєвої діяльності [8, с. 56].

При застосуванні компетентнісного підходу вивчення української мови у початковій школі задовольняється потреба опанування не окремими знаннями і вміннями, а здатністю використовувати сформовані навички у різноманітних ситуаціях, досягаючи при цьому високого рівня особистісного розвитку.

Спираючись на дослідження І. П. Гудзик щодо компетентнісного підходу, зазначимо, що зміст понять «компетентність» і «компетенція» потребує детальнішого аналізу. Провівши детальний огляд методологічних джерел, можемо стверджувати, що компетенція – це суспільна норма, вимога, яка включає знання, уміння, навички, способи діяльності, певний досвід. Сама по собі вона не є характеристикою особистості, а стає нею в процесі засвоєння і рефлексії того, хто навчається, перетворюючись у компетентність. Компетентність – це здатність застосовувати набуті знання, вміння, навички, способи діяльності, власний досвід у нестандартних ситуаціях з метою вирішення певних важливих проблем. Вона є особистісним утворенням, яке проявляється в процесі активних самостійних дій людини [4, с. 16].

Основа розвитку мовленнєвої діяльності молодшого школяра – текстотворення, тобто постійний розвиток вмінь створювати тексти як за чітко окресленою тематикою, так і на вільну тему, залежно від мети спілкування та середовища виступу. У цьому процесі важливе місце займає формування текстотворчої компетентності, оскільки вона сприяє удосконаленню обох типів мовлення: усного і писемного.

Складність проблеми щодо формування текстотворчої компетентності молодших школярів засобом синтаксичної роботи та багатоаспектність її вивчення зумовили розгляд означеного питання: психологічний аспект розвитку мовлення молодших школярів (Л. С. Виготський, П. Я. Гальперін, М. І. Жинкін, О. Р. Лурія); збагачення словникового запасу учнів на різних етапах мовленнєвого розвитку (К. Ушинський, М. Вашуленко, Л. Кулибчук, Н. Сіранчук, М. Наумчук, Г. Передрій, В. Шляхова, Н. Голуб, Н. Гац, В. Собко); культура мовлення (Н. Бабич, Б. Головін, Л. Мацько); мовний аспект (М. Вашуленко, К. Пономарьова, Н. Сіранчук, М. Пентилюк, М. Рамзаєва, О. Хорошковська); комунікативний аспект вивчення мови (А. Богуш, Л. Варзацька, В. Мельничайко, М. Пентилюк).

Аналіз науково-методичних джерел засвідчив, що проблема формування текстотворчої компетентності засобом синтаксичної роботи на уроках української мови ще недостатньо

досліджена. Нечітко простежується методологічна основа формування навички текстотворення у молодших школярів. Психологічна структура не повністю вирішена щодо визначення змісту навчання, методики формування навички говоріння через процес текстотворення.

Вивчаючи елементи синтаксису, молодші школярі оволодівають здобутими вміннями та навичками у початкових класах. Опанування знаннями з синтаксису в початкових класах сприяє: формуванню у школярів правильного уявлення про мову та мовлення як особливу форму діяльності; розвитку певних лінгвістичних знань.

Мета статті – розкрити суть процесу формування текстотворчої компетентності засобом синтаксичної роботи на уроках української мови у початкових класах.

Згідно з положеннями діючої програми для початкових класів у шкільному курсі української мови стосовно розділів «Текст» і «Речення» є наведення відомостей, що на нинішньому етапі навчання української мови у початкових класах класифікація речень здійснюється на комунікативному рівні, тобто існує чіткий поділ речень за метою висловлювання на розповідні, питальні та спонукальні.

Учні початкових класів одержують знання про речення на основі змістової, формально-граматичної та інтонаційної сторін. Вважаємо, що такий підхід вимагає відповідного спрямування, насамперед лінгвістичного опису, що зорієнтований на формування у молодших школярів поняття про речення як функціональну одиницю мови та мовлення.

Важливість систематичної роботи над реченням полягає в тому, що у процесі роботи над реченням, а саме вивчення його синтаксичної основи, молодші школярі засвоюють лексичне значення, основи фонетики, орфоєпії, орфографії, морфологічні форми слів, їх пунктуацію.

Формуючи поняття про речення, вчитель з учнями класу насамперед повинен з'ясувати, що є словосполучення та окремі речення. Відмінність між означеними синтаксичними одиницями він може показати, продемонструвавши закінченість і незакінченість думки, завершеність і незавершеність інтонаційної будови. Наприклад, аналізуючи речення «Улітку школярі відпочивають» з його частиною «Улітку школярі», учні переконуються, що у першому випадку ми маємо речення, бо в ньому знаходимо відповідь на запитання: про кого розповідається (про школярів) і що розповідається (відпочивають), воно виражає певну думку і вимовляється з інтонацією завершення, тобто в кінці речення голос понижується.

Розглядаючи словосполучення чи окремі слова, можна зауважити, що думка висловлена частково, повідомляється особа або дія, але не вказана ознака. Додаючи до слова «лється» синтаксичні одиниці «кришталева вода», ми отримуємо частину речення, яке набуває логічної завершеності.

Найважливішим і найскладнішим для засвоєння під час опрацювання матеріалу про основу речення є його головні члени (підмет і присудок). На першому етапі (1–2 класи) формуємо уявлення у молодших школярів про центр речення, застосовуючи його смисловий аналіз, який дозволяє визначити про що або про кого йдеться в реченні. На даному етапі молодші школярі вчать ставити граматичні питання: Хто? Що? Що робить? Що зробить? Таким чином, ознайомлення з основою речення на уроках української мови відбувається практично, без опрацювання теорії.

На другому етапі учням початкових класів варто усвідомити матеріал про те, що слова, до яких можна поставити питання, є членами цього речення. Слова, які вказують на предмет, можуть відповідати на питання «Хто?» (істота) або «Що?» (не істота), а також бути у реченні підметом. Підмет завжди доповнюється словом, яке вказувало б на дію визначеного предмета. Зазвичай, у реченнях такі слова називаються присудком і відповідають на запитання «Що робити?» Підмет і присудок – головні члени речення, що становлять його основу.

Методика навчання української мови поділяє всі вправи у початкових класах на аналітичні, яким властивий аналіз вже готових речень, і синтетичні, що мають характер самостійного складання речень залежно від мети спілкування. На перших етапах навчання потрібно використовувати перший вид вправ, оскільки діти мають проаналізувати вже складені кимось речення, визначивши їх основу (головні та другорядні члени). Синтетичні вправи мають виконуватись якщо не після власне аналітичних, то на аналітичному мисленні молодшого школяра, адже за тим чи іншим прикладом дитина зможе скласти своє речення, опираючись на власний досвід.

Такі вправи допоможуть краще усвідомити учневі ознаки речення як синтаксичної одиниці зв'язного мовлення. Спираючись на принцип поступового нарощування труднощів,

молодших школярів варто спрямовувати на складання вже кількох речень, поєднаних за змістом та інтонацією. Наприклад:

- 1) доповни (пошир) речення за запитанням: Марійка малює (що?);
- 2) добери залежне слово потрібної форми: Учень пише (кольоровим) маркером;
- 3) добери залежне слово, що виражало б ознаку предмета: троянда (яка?), сонце (яке?), стіл (який?);
- 4) встанови зв'язки між реченнями за допомогою питань запиши словосполучення: Швидкий струмочок біжить вперед. – Струмочок (що робить?) біжить, струмочок (який?) швидкий, біжить (куди?) вперед.

Такий методичний підхід ознайомлює учнів з правильним порядком встановлення зв'язків між членами речення.

Вправи, спрямовані на спостереження за реченнями граматичної будови, мають важливе методичне значення для розвитку мовлення молодшого школяра. Учні читають і записують зразки речень, аналізують їх, відтворюють за вчителем інтонаційно-змістову структуру кожного речення.

Вправа 1. Відновлення чи побудова речень із розрізнених слів.

1. Усі слова деформованого речення подаються у потрібній формі: Вітчизну, щиро, ми, любимо, і, дорогу.

2. Окремі слова подаються у початковій формі: Ми, щиро, дорога, любимо, рідна, Вітчизну.

3. Всі слова подаються лише в початковій формі: Щиро, рідна, любити, дорога, і, ми, Вітчизна.

Виконуючи вправи на побудову розрізнених речень, у молодших школярів формуються уміння встановлювати правильний порядок розташування слів у реченнях, пов'язувати слова з опорою на прийменники, сполучники, закінчення.

Вправа 2. Редагування деформованого тексту, його поділ на окремі речення:

білка швидко знайшла його вона поласувала смачним зернятком зірвався з гілки лісовий горішок здійснюється великий вітер

Означені вправи допомагають дітям усвідомити зміст прочитаного, написаного, навчитися правильно складати речення. Така робота має проводитись у кожному з початкових класів, враховуючи принцип послідовного зростання труднощів (прості речення замінюємо більш поширеними реченнями).

Вправа 3. Складання речень:

- 1) на задану тему (про озеро в сонячну погоду; про прогулянку в осінній ліс; про відліт птахів);
- 2) за сюжетним малюнком;
- 3) за 2–3 опорними словами (даються, наприклад, недавно почуті учнями слова, які ще не увійшли до їх активного словника, або форми слів, при вживанні яких учні припускаються помилок);
- 4) за опорними словосполученнями (високе небо, наполеглива праця, сумлінне навчання) або порівняльними зворотами (щедрий, як осінь; летів, як стріла) чи фразеологізмами (сімраз відмірай, а раз відріж; не кидати слів на вітер);
- 5) речень-запитань і речень-відповідей;
- 6) на основі власних спостережень за змінами в природі (якого стала земля; що сталося з деревами; які зміни сталися в полі);
- 7) на основі переглянутого фільму чи вистави (що особливо сподобалось; яка подія дуже вразила; які вчинки не сподобались);
- 8) складання різних варіантів речень про одне і те саме.

Наприклад, за одним і тим же малюнком можна скласти різні речення: Вітер нагинає берізку. Берізка нагинається від вітру. Берізка, яку нагинає вітер. Берізка, зігнута вітром. Можливий інший варіант завдання: з трьох речень (Лісова галявина. Одинока берізка. Вітер її нагинає) скласти одне (Вітер на лісовій галявині нагинає одну берізку. Одинока берізка на галявині нагинається від вітру. Берізка, яка одиноко росте на галявині, нагинається від вітру). Можна організувати роботу у формі творчого змагання, в якому виграє той, хто складе речення швидше і краще, виразніше за змістом, більш поширене другорядними членами.

Щоб переконатися у ефективності методики роботи над синтаксичними поняттями у процесі формування текстотворчої компетентності молодших школярів, нами проведено експериментальне дослідження у міських школах м. Києва № 8 та № 37.

ЛІНГВОДИДАКТИКА

Як показали результати експерименту, відповідні уміння і навички, сформовані на основі використання певних вправ і завдань, краще розвинені в учнів експериментального класу, ніж контрольного. Дані результати представлені у таблиці 1.

Таблиця 1

Формування текстотворчої компетентності молодших школярів у процесі роботи над основними синтаксичними поняттями контрольного та експериментального класів на уроках української мови шкіл м. Києва № 8 та № 37

УМІННЯ	Контрольний клас Школа № 8	Експериментальний клас Школа № 8	Контрольний клас Школа № 37	Експериментальний клас Школа № 37
Відновлення або побудова речень із розрізнених слів.	70%	86%	75%	88%
Редагування деформованого тексту, його поділ на окремі речення.	65%	77%	64%	88%
Складання речень.	77%	91%	75%	88%

Орієнтуючись на динаміку проведеного експериментального дослідження у школах м. Києва, можна стверджувати, що робота, яка проводилася нами в експериментальному класі, якісно впливає на формування текстотворчої компетентності та сприяє ефективному засвоєнню синтаксичних понять молодшими школярами. Учні експериментального класу значно краще виконали запропоновані вправи, ніж учні контрольного, що свідчить про ефективність методики опрацювання синтаксичного матеріалу при створенні власних зв'язних висловлювань на уроках української мови.

Отже, спираючись на теоретико-практичні основи проаналізованого матеріалу та проведене експериментальне дослідження, можемо зробити висновок, що правильно організована робота на уроках української мови з учнями початкових класів сприяє формуванню текстотворчої компетентності та розвитку цілої плеяди мовних та мовленнєвих навичок, які слугують фундаментом для розвитку мовленнєвого потоку молодших школярів. Синтаксичний матеріал, що вивчається у початкових класах, формує основи роботи над текстом, дає можливість чітко та якісно вивчити структурні одиниці мовлення, підготувати дітей до опрацювання матеріалу з даної теми, спираючись на диференціацію навчально-виховного процесу, та сформувати вміння будувати власні зв'язні висловлювання залежно від мети спілкування.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вашуленко М. С. Методика навчання української мови в початковій школі: навч.-метод. посібник для студентів вищих навч. закладів / М. С. Вашуленко. – К.: Літера ЛТД, 2011. – 364 с.
2. Вашуленко М. С. Орфоєпія і орфографія в 1–3 класах / М. С. Вашуленко. – К.: Рад. школа, 1982. – 104 с.
3. Варзацька Л. О. Навчання мови і мовлення на основі тексту / Л. О. Варзацька. – К.: Рад. школа, 1986. – 105 с.
4. Гудзик І. П. Компетентнісно орієнтоване навчання у початковій школі / І. П. Гудзик. – К., 2008. – 39 с.

5. Заболотний О. Система уроків узагальнення та систематизації знань учнів з розділу «Синтаксис» в 4 класі / О. Заболотний // Українська мова і література в школі. – 2001. – № 3. – С. 14–18.
6. Омельчук С. Формування мовленнєво-комунікативних умінь у процесі вивчення синтаксису / С. Омельчук // Дивослово. – 2006. – № 9. – С. 2–6.
7. Пентиліук М. Наукові засади комунікативної спрямованості у навчанні рідної мови / М. Пентиліук // Українська мова в школі. – 1999. – № 3. – С. 8–10.
8. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державного стандарту початкової загальної освіти». – К.: МОН, 2011.
9. Програми для середньої загальноосвітньої школи 1–4 класів. – К.: Початкова школа, 2013. – 432 с.
10. Хорошковська О. Текст як основа розвитку усіх видів мовленнєвої діяльності на уроках української мови / О. Хорошковська, О. Петрук // Початкова школа. – 2010. – № 12. – С. 11–14.

REFERENCES

1. Vashulenko M. S. Metoducka navchnia ukrainskoi movu u pochkoviy shkoli: navchalno-metoduchnyu posibnuk dlia studentiv vushchuh navchlnuh zakladiv [Methodology of studies of Ukrainian in the primary school] / M. S. Vashulenko. – K.: Litera LTD, 2011. – 364 s.
2. Vashulenko M. S. Orfoepiya i orfografiya v 1–3 clasax [Orthoepy and Orthography in the 1–3 Forms] / M. S. Vashulenko. – K.: Rad. Shkola, 1982. – 104 s.
3. Varzatska L. A. Navchannya movu I movlennya na osnovi texty. [Learning language broadcasting based of the text] / L. A. Varzatska. – K.: Rad. Shkola, 1986. – 105 s.
4. Gudzuk I. P. Kompetentnisno orientovane navchannya u pochkoviy shkoli [Competence oriented learning in elementary school] / I. P. Gudzuk. – K., 2008. – 39 s.
5. Zabolotnyy O. Sustema urokiv uzahalnennia I sistematzacii uchniv z rozdily «Suntaksus» v 4 classi. [System of lessons of generalization and systematization of knowledge of students from a division «Syntax» in 4 class] / O. Zabolotnyy // Ukrainska mova I literatyra v shkoli. – 2001. – № 3. – S. 14–18.
6. Omelchuk S. Formyvannya komynikatuvno-movlennyevuh umin u procesi vuvchennya suntaxsusy. [Formations speech and communicative skills in the study of syntax] / S. Omelchuk // Dialogist. – 2006. – № 9. – S. 2–6.
7. Pentylyuk M. Naukovi zasadu komynikatuvnoi spryamovanosti u navchanni ridnoi movu. [Scientific basis communicative orientation in teaching their native language] / M. Pentylyuk // Ukrainska mova v shkoli. – 1999. – № 3. – S. 8–10.
8. Postanova Kabinetu ministriv Ukrainu «Pro zatverdzhennia Derzhavnoho standartu pochatkovoї zagal'noi osvitu» [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine «About Claim of State Standart of Primary General Education»]. – K: MON, 2011.
9. Programu dlya sereidnix zahalnoosvitnih shkil 1–4 clasiv [Applications for secondary school 1–4 classes]. – K.: Primary school, 2013. – 432 s.
10. Horoshkovska A. Text yak osnova rozvutky usih vudiv movlennyevoi diyalnosti na yurokah ukrainskoi movu [Text as the basis of all kinds of speech activity at the Ukrainian lessons] / Horoshkovska A., O. Petruk // School. – 2010. – № 12. – S. 11–14.

УДК 378.147:81`243:388.6

Н. М. ЛЕНЮК

lenyuk101@gmail.com

кандидат педагогічних наук, викладач ,

Херсонський державний університет

УДОСКОНАЛЕННЯ ЗМІСТУ НАВЧАННЯ ПРОФЕСІЙНО ОРІЄНТОВАНОЇ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ СТУДЕНТІВ-НЕЛІНГВІСТІВ

Актуалізовано проблему аналізу і відбору оптимальних компонентів, що входять до складу змісту навчання професійно орієнтованої іноземної мови в немовному вищому навчальному закладі (ВНЗ). Розглянуто компоненти системи навчання іноземної мови професійного спрямування через зміст професійної діяльності, а саме: визначено мету навчання іноземної мови у немовному ВНЗ, а також вміння, формування яких забезпечує досягнення цієї мети. Розкрито теоретичні основи змістовного компонента навчання, виокремлені ті, з них, що мають пріоритетну значимість під час навчання німецької мови студентів-нелінгвістів. Визначено тематику навчання німецької мови для студентів-нелінгвістів.